

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Ana Končina

Mladi z nedokončano izobrazbo kot najbolj ranljiva skupina na trgu dela v Sloveniji

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Ana Končina

Mentor: red. prof. dr. Samo Uhan

Mladi z nedokončano izobrazbo kot najbolj ranljiva skupina na trgu dela v Sloveniji

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

Mladi z nedokončano izobrazbo kot najbolj ranljiva skupina na trgu dela v Sloveniji

Trg dela je zelo fleksibilen in ima pomembno vlogo v moderni družbi. Močno vpliva na blaginjo družbe kot tudi na položaj ljudi v njej. Posameznikom predstavlja glavni vir dohodka in jim tako narekuje položaj v družbi, določen življenjski stil in varnost. V diplomski nalogi bom predstavila problematiko mladih iskalcev zaposlitve, ki nimajo dokončane srednješolske izobrazbe. Osipu so bolj podvrženi posamezniki, ki prihajajo iz socialno in ekonomsko šibkih družin. Mladi, ki opustijo izobraževalni sistem preden pridobijo poklicno izobrazbo, se soočajo s številnimi izzivi. Poleg socialne ranljivosti in pomanjkanja podpore za nadaljevanje šolanja, jim primanjkuje tudi znanj, s katerimi bi lažje našli in obdržali zaposlitev ter tako premostili trenutni položaj. Zaradi pomanjkanja izkušenj, delavnih navad in kompetenc težko konkurirajo na kompetitivnem trgu delovne sile. Opisala bom program PUM kot obstoječo alternativo, ki pomaga mladim osipnikom pri iskanju zaposlitve in pri premostitvi socialnih kot tudi osebnih stisk. V okviru omenjenega programa sem izvedla empirični del naloge, ki sestoji iz kvalitativnih metod družboslovnega raziskovanja, in sicer sem z udeleženci programa PUM Zasavje izvedla skupinski intervju na način fokusne skupine. Vključila sem tudi metodo opazovanja z udeležbo, saj sem s programom sodelovala več mesecev. Ti dve raziskovalni metodi sem dopolnila z metodo sekundarne analize obstoječih virov.

Ključne besede: mladi in trg dela, socialna ranljivost mladih, osipniki, PUM.

Young people with incomplete education - the most vulnerable job seekers in Slovenia

A job market is very flexible and it greatly affects modern society. It strongly impacts not only one's social welfare but also their position in society. A job market is the main source of income for most people and consequently, it influences their social status, lifestyle and security. The thesis discusses the issues that young people with incomplete secondary education face on the labour market. Early school leaving is more common in socially and economically disadvantaged families. Dropping out of education system brings about many challenges, such as social vulnerability, lack of support regarding the completion of schooling, and lack of knowledge that would enable young people to find and keep a job. Due to lack of experiences, work habits and competence, these people cannot equally compete on the labour market.

The thesis also discusses the PLYA programme whose main goal is to help early school-leavers with job seeking and overcoming social and personal distress. The programme research also included a group interview with the participants of the PLYA programme. Different research methods have been used, and since I have spent several months working as a volunteer with participants of the PLYA programme, one of them was also the participant observation method.

Key words: young, labour market, dropouts, socially vulnerability, PUM.

Kazalo

1	Uvod	5
2	Teoretični del.....	7
2.1	Trg dela.....	8
2.1.1	Družba znanja	9
2.2	Mladi in trg dela	10
2.3	Osipništvo.....	16
2.4	Socialna ranljivost mladih.....	18
2.5	PUM.....	19
2.5.1	PUM Zasavje	20
3	Empirični del.....	22
3.1	Metodologija	23
3.1.1	Metoda opazovanja z udeležbo.....	23
3.1.2	Metoda fokusne skupine.....	24
3.2	Analiza in ugotovitve fokusne skupine	27
4	Ugotovitve	32
5	Sklep	34
6	Literatura.....	37
	Priloge.....	39
	Priloga A: Načrtovanje fokusne skupine.....	39
	Priloga B: Vprašanja za izvedbo fokusne skupine:	40
	Priloga C: Izvedba fokusne skupine	41

1 Uvod

Brezposelnost, negotova zaposlenost in zaposlitve za določen čas so le nekateri problemi, s katerimi se srečujejo mladi, ko vstopijo na trg delovne sile.

Veliko diplomskih kot tudi znanstvenih del opisuje problem mladih, ki se po končanem študiju soočajo z brezposelnostjo. Malo pa je povedanega o zaposlitvenih izzivih mladih, ki so predčasno izpadli iz šolskega sistema. O mladih, ki so iz takšnih ali drugačnih razlogov opustili šolanje še pred dokončanjem srednješolske izobrazbe in se zgodaj znašli na vse bolj kompetitivnem in kompleksnem trgu delovne sile.

To skupino mladih imenujemo osipniki in tekom diplomskega dela bom podrobneje predstavila njihovo problematiko. Osipniki so tisti mladi, ki so stari med 15 in 24 let ter so opustili šolanje in niso vključeni v izobraževalni sistem ali usposabljanje. Ti so pogosteje izpostavljeni dolgotrajni brezposelnosti, saj so zaradi pomanjkanja tako formalne kot tudi splošne izobrazbe manj konkurenčni pri iskanju zaposlitve.

Osipništvo je problem, s katerim se ukvarjajo številne evropske države. Te imajo razvite posebne programe, ki skrbijo za njihovo vključitev v družbo in jim pomagajo pri iskanju zaposlitve. Sama se bom osredotočila na problem osipništva v Sloveniji. Podrobneje ga bom predstavila na primeru programa Projektno učenje za mlajše odrasle.

Moj namen je podrobneje predstaviti probleme, s katerimi se srečujejo mladi, ki predčasno izstopijo iz izobraževalnega sistema. Poleg tega pa bom poskušala poiskati najboljše načine za njihovo ponovno inkluzijo. Obstoječa alternativa v Sloveniji, ki se ukvarja z reševanjem problema mladih osipnikov, je program Projektno učenje za mlajše odrasle (v nadaljevanju PUM), v sklopu katerega sem izvajala empirični del diplomske naloge.

Program je zasnoval Andragoški center. Njihove dejavnosti so povezane s produkcijskim učenjem, ki mladim pomaga razvijati pomembne kompetence. Tekom leta posamezniki, skupaj z mentorji, pripravijo zbirno mapo dosežkov in izobraževalni načrt, kar jim pomaga pri izkazovanju učnih dosežkov in dobljenih izkušenj. (Andragoški center Republike Slovenije 2016)

Program je bil zasnovan z namenom, da mladim, ki so brez izobrazbe, poklica in zaposlitve, pomaga pri preseganju socialne osamelosti in jih spodbudi k nadaljevanju šolanja, kjer pa to ni mogoče, spodbuja pridobivanje veščin, ki olajšajo pot do zaposlitve. S pomočjo mentorjev mladi rešujejo tudi težave, ki so pripomogle k temu, da so opustili šolanje (odnosi v družini, slaba samopodoba, odvisnosti, socialne stiske ...). (RCR Zasavje 2015)

Da bi čim boljše predstavila raziskovalni problem, sem si zastavila naslednja raziskovalna vprašanja:

- Kako alternativni izobraževalni programi pripomorejo k večji konkurenčnosti mladih na trgu delovne sile?
- So za večjo zaposljivost mladih pomembne njihove delovne navade in stopnja izobrazbe?
- Ali mladi, ki so opustili šolanje, težje najdejo zaposlitev?

Prek teoretičnega in empiričnega dela bom poskušala odgovoriti na zastavljena raziskovalna vprašanja. Uporabila bom deskriptivni pristop, ki temelji tako na primarnih kot tudi sekundarnih virih. Najustreznejši način zbiranja želenih podatkov je kvalitativni pristop, ki bo temeljil na teoretični podlagi, izdelani iz pregleda obstoječe literature. V praktičnem delu bom predstavila PUM Zasavje, organizacijo, s katero sem sodelovala v okviru praktičnega usposabljanja. V tem času sem se seznanila s programom, njegovim delovanjem in cilji, hkrati pa sem dodobra spoznala udeležence in njihovo problematiko. S sodelujočimi smo izvedli metodo fokusnih skupin, na kateri temelji empirični del diplomske naloge, sekundarno uporabljena metoda pa je metoda opazovanja z udeležbo.

2 Teoretični del

V teoretičnem delu diplomske naloge bom podrobneje predstavila ciljno skupino mladih, vpliv modernizacije in različne načine, s katerimi se soočajo z izzivi, ki jih prinaša globalizacija. Opisala bom položaj mladih na fluidnem in negotovem trgu dela, pri tem pa se bom osredotočila na problematiko osipnikov. Osipniki so torej tisti mladi, ki niso vključeni v šolo in hkrati nimajo statusa zaposlene osebe. Stari so med 15 in 24 let in niso v delovnem razmerju, poleg ekonomskega vidika pa ne smemo pozabiti na vpliv osipa na individualni, socialni, izobrazbeni in družbeni ravni. Zaradi pomanjkanja delovnih izkušenj in izobrazbe spadajo med težje zaposeljive skupine na trgu dela. »Trg dela je pomemben faktor družbene reprodukcije in ustvarjanja družbene stratifikacije« (Ignjatović 902, 2012) Pojasnila bom cilje in namene Programa projektnega učenja za mlade odrasle in njegov vpliv na udeležence.

2.1 Trg dela

Trg dela je osrednja institucija moderne družbe. V njej potekajo samostojni mehanizmi, ki urejajo formacijo, interakcijo in regulacijo ponudbe ter povpraševanja dela.

Vloga in pomen trga dela sta določena s strani posameznikov kot tudi s strani celotne družbe. S strani posameznikov, ker se ti pojavljajo na trgu in so bolj ali manj odvisni od dela, ki naj bi bil najpomembnejša vrednota na trgu dela kot tudi družbi. Prav tako je pomen trga dela določen s strani družbe, ki prek ekonomskih in socialnih kriterijev določa ceno dela, ukrepe in omejitve v obliki družbeno sprejetih del. (Ignjatovič 2012)

Formacija in pomen trga dela v družbi sta odvisna od različnih kulturnih in družbenih vzorcev. Značilnost trga dela v Sloveniji je njegova dualnost. To pomeni, da na eni strani še vedno prevladuje relativno varna zaposlitev, zaposlitev za nedoločen čas, hkrati pa na drugi strani delodajalci stremijo k vse večji fleksibilnosti, ki se kaže v delu za določen čas. Slednja ima največji učinek ravno na mlade iskalce prve zaposlitve.

Trg dela ima velik vpliv na določene strukture družbe, na blaginjo modernih družb in položaj posameznika v družbi, na njihovo varnost ali možnost preživetja, na izbiro določenega življenjskega stila ali okolja tako, da jim zagotavlja primarni vir dohodka.

V moderni družbi je trg dela zelo fleksibilen, kar pomeni, da je vse večja raznovrstnost pogojev zaposlovanja in načina organiziranja dela. Razširjajo se načini zaposlovanja za določen čas, s krajšim delovnim časom, samozaposlovanje, prav tako se spreminja tudi organizacija dela, kar je posledica ekonomskih in družbenih sprememb moderne družbe. (Mrčela in Ignjatovič 2004) Potrebno je poudariti, da fleksibilizacija ni nujno neželena, ne pomeni le negotove zaposlitve in slabše delovne pogoje. Pomembno je, da se poleg potreb po fleksibilnosti, zagotovi tudi vlaganje v delovno silo. S tem mislimo na povečevanje pomena znanja, tako v okviru institucij kot tudi vseživljenjskega učenja ter na kakovost delovnega življenja zaposlenih posameznikov in posameznic. Slednjo dosežemo z zagotavljanjem socialne varnosti, z usklajevanjem dela s prostim oz. zasebnim življenjem in v končni fazi tudi z omogočanjem varnega in zdravega delovnega okolja. (Mrčela in Ignjatovič 2004)

2.1.1 Družba znanja

V družbi znanja se kažejo številne neenakosti na področju dela in zaposlovanja, problematika položaja mladih ter razlike med slabše in bolj izobraženimi. Še vedno so prisotne spolne neenakosti, ruši se ravnovesje med zasebnim življenjem in delom, nerešena ostaja problematika starejših. Kot ugotavljata Kanjuro-Mrčelova in Ignjatović se v družbi znanja obnavlja segregacija na podlagi spola, starosti in izobrazbe. Kot navajata se v sodobnih družbah: »Prekrivajo stare značilnosti in neenakosti, ki jih prinašajo družbe s svojo tradicijo in dosedanjim delovanjem, z novimi značilnostmi in neenakostmi, ki so značilne za nove oblike organizacije dela in zaposlovanja na prehodu v družbo znanja.« (Kanjuro-Mrčela in Ignjatović 2006, 457)

2.2 Mladi in trg dela

Gospodarska kriza je poglobila problematiko mladih na trgu delovne sile. Zmanjšujejo se stopnje delovne aktivnosti, sorazmerno pa se povečujejo stopnje brezposelnosti za mlade.

Mladost je pojem, ki zajema obdobje, ko posameznik prehaja iz otroške dobe v obdobje odraslosti. Vanj uvrščamo posameznike in posameznice med 15. in 24. letom starosti, ki pa jih Škoberne uvršča v tri skupine:

- Šolajoči - mladi vključeni vsaj v prve letnike srednjih šol (poklicne šole, gimnazije);
- Zaposleni - mladi med 15. in 18. letom, ki so sklenili pogodbo o zaposlitvi. Posebni predpisi varujejo mladoletne zaposlene. Ti imajo namreč drugače urejeno varstvo pri delu in razporeditev delavnega časa, prav tako so upravičeni do več dni letnega dopusta kot polnoletni. (Zakon o delovnih razmerjih 2013);
- Nezaposleni - mladi, ki niso končali osnovnega šolanja in nimajo spodbud za nadaljevanje šolanja ali pa so opustili srednjo šolo. V to skupino uvrščamo mlade, ki so prijavljeni na zavodu za zaposlovanje kot iskalci zaposlitve.

(Škoberne v Šelih 2000, 72)

Trajanje in kakovost izobraževanja imata močan vpliv na stopnjo aktivnosti in položaj mladih na trgu delovne sile. Kot navaja Ignjatović: »Gre za povečano vlogo države pri spodbujanju nadaljevanja izobraževanja mladih, po drugi pa za povečano ambicioznost samih mladih in njihovih staršev ter za nekakšen realizem, saj pričakujejo, da jim bo vlaganje v več znanja in višjo stopnjo izobrazbe zagotovilo boljši položaj na trgu delovne sile in v družbi nasploh.« (Ignjatović 2006, 66)

Posledično se vse več mladih po končani srednješolski izobrazbi odloči za nadaljevanje šolanja. V Sloveniji je vse večji delež diplomantov na trgu delovne sile, ki aktivno iščejo zaposlitev, kljub številčnosti in konkurenčnosti pa še vedno lažje najdejo delo kot pa mladi z nižjo izobrazbo. (Ignjatović 2006) Mladi z višjo izobrazbo so tekom šolanja pridobili številne delovne navade in osvojili potrebne kompetence zaradi katerih so bolj kompetitivni in fleksibilni na trgu dela.

Mladi, ki se po končani šoli vključijo na trg dela, morajo biti zelo aktivni in prilagodljivi pri iskanju zaposlitve. »Zaradi pomanjkanja izkušenj in pomanjkanja delovnih mest za nedoločen čas so se prisiljeni sprijazniti z negotovimi in pogosto slabo plačanimi zaposlitvami, ki ne omogočajo ekonomske neodvisnosti, socialne varnosti ali neodvisnega življenja. Tako mladi izobraženi ljudje niso samo v nezavidljivi ekonomski situaciji, ampak ta vpliva tudi na njihovo vedenje.« (Ignjatović 2006, 68) Posamezniki, ki so manj izobraženi se težje prilagajajo modernemu, fleksibilnemu trgu dela.

Izobraženi mladi imajo večjo podporo s strani primarne družine, več znanj in delovnih izkušenj kot njihovi vrstniki, ki niso dokončali srednješolske izobrazbe. Na poti do ekonomske samostojnosti je zelo pomembno, kolikšna je podpora s strani družine, socialnega okolja in vrstnikov. Posamezniki, ki prihajajo iz socialno in ekonomsko šibkejših družin, so prej prisiljeni/podvrženi k ekonomski in stanovanjski samostojnosti. Za mlade je značilna tudi vse večja individualizacija. Težave, ki jih imajo in izzive, s katerimi se srečujejo, pripisujejo lastnim neuspehom in jih ne dojemajo kot kolektivne. Tovrstno soočanje s situacijami vpliva na oblikovanje negativne identitete posameznikov. (Ignjatović 2006)

V današnjem globaliziranem svetu je delo začasno in za skrajšan delovni čas, prav tako so v porastu informacijske in storitvene industrije, proizvodnja industrija je v upadu. Mladi imajo potrebo po finančni samostojnosti, ta pa je za posameznike, ki prihajajo iz ekonomsko šibkih družin, težko dosegljiva. Pred njimi so težke odločitve kot so nadaljevanje šolanja, iskanje dela in pridobitev ustreznih potrebnih kompetenc za izvajanje dela. Sekundarno šolstvo doživlja pomembne reforme struktur in praks, ki so v preteklosti privilegirale tiste posameznike, ki so namenjeni nadaljevati študij na univerzitetni ravni. (Smyth, Hattam in Cannon 2004)

Mladi so še posebej izpostavljena družbena skupina, ko govorimo o delu za določen čas, saj morajo ob vstopu na trg dela sprejeti negotove in nevarne oblike. Kot navajata Kanjuo-Mrčela in Ignjatović, oblike zaposlovanja »postajajo področje uvajanja na trg delovne sile in pridobivanje izkušenj.« (Mrčela in Ignjatović 2004, 255) Zaradi omenjenih okoliščin se težje finančno osamosvojijo, saj ne vedo koliko časa bodo še imeli redni prihodek, posledično se podaljšuje obdobje, ko še živijo pri starših.

Če želimo razumeti položaj mladih na trgu delovne sile, moramo upoštevati številne kazalce kot so delovne izkušnje, izobrazba, etnična pripadnost, spol, starost, družinska razmerja in pripadajoč ekonomski razred družine.

V pozni moderni morajo biti mladi fleksibilni in se prilagajati družbenoekonomskim razmeram. Procesi modernizacije od njih zahtevajo sposobnosti hitre adaptacije in sprejemanje pomembnih odločitev, na podlagi katerih krojijo svojo odraslo osebnost. Prehodi v odraslost pa so negotovi. (Ule 2008)

Mladi različno reagirajo na procese modernizacije. Lahko bi celo govorili o skupini zmagovalcev na eni in skupini poražencev na drugi strani. Nekateri mladi uspešno opravijo prehode iz mladosti v odraslost, končajo izobraževanje in se po šolanju redno zaposlijo ter ohranijo pozitiven odnos do družbenega okolja, ki jih obkroža. Ti imajo ustrezne kompetence in kapital, ki jim pomaga, da se uspešno soočajo z izzivi, katerim so izpostavljeni. Ule pravi, da so v skupini zmagovalcev tisti mladi, ki imajo »družbene in osebne vire, s katerimi izkoriščajo priložnosti, ki jih ponuja modernizacija.« (Ule 2008, 208)

V drugo skupino t. i. poražencev uvrščamo posameznike in posameznice, ki niso uspeli pridobiti osnovnošolske ali srednješolske izobrazbe in so s pomanjkanjem kompetenc ter šibkim znanjem vstopili na kompetitivni trg delovne sile, ki je zelo kompleksen in se posledično v njem ne znajdejo. »Običajno so to ljudje z nižjo izobrazbo, s težavami v šolskem sistemu zaradi vedenja, doma nimajo podpore in jih bremeni še slab materialni položaj. Posamezniki imajo občutek nemoči, zato se jim zdi, da se ne splača truditi in delati.« (Drobnič 2009, 253)

Skupino poražencev Ule opisuje kot skupino mladih, ki niso sposobni adaptacije, ki ne sledijo hitrim spremembam in so osebno kot tudi družbeno manj pripravljeni na modernizacijske zahteve. (Ule 2008)

Mladi v skupini poražencev so izpostavljeni vse večjim tveganjem. Postanejo lahko celo samodestruktivni, saj imajo omejeno število možnosti, »niso vključeni niti v izobraževanje niti v zaposlitev in pozabljeni v uradnih statistikah.« (Drobnič 2009, 253)

Delitev na zmagovalce in poražence je problematična, saj je položaj posameznikov že v naprej določen. S tem, ko družba označi mlade kot uspešne ali neuspešne, na nek način predvidi njihovo prihodnost. S tem namreč določi spremembo vedenja posameznikov, ki ponotranjijo mnenje širše družbe, sprejmejo etiketo in delujejo v skladu z njo. Interakcionisti opisujejo učinke etiketiranja posameznikov: »Odzivanje drugih lahko posamezniku onemogoči, da bi vzdrževal določen koncept jaza; koncept jaza se bo spremenil in skladno s tem se bo spremenilo posameznikovo vedenje.« (Haralambos 1999, 824)

Sprejemanje negativne identitete, torej identitete poražencev, še dodatno poveča problematiko mladih, ki dandanes dosegajo visoko stopnjo avtonomije, saj se sprijaznijo s svojim položajem in se ga ne trudijo preseči.

Mladi tako sprejmejo identiteto, ki jim je bila dodeljena s strani večinske družbe in jo ponotranjijo. Obnašajo se v skladu s pričakovanji in se sprijaznijo s tovrstno delitvijo. Ne trudijo se premostiti problema in niti ne poskusijo napredovati v družbi. »Posamezniki dvignejo (ali spustijo) svoje vedenje na raven pričakovanj drugih.« (Haralambos 1999, 824)

Ustvarjanje identitete mladih je kompleksen proces, ki je konstruiran preko interakcij z vrstniki, družino, šolo in kulturo medijev. Posamezniki morajo pri tem ohraniti kompromis med lastnimi atributi in družbenimi ter institucionalnimi identitetami, ki so jim na voljo in so jim na nek način že pripisane. Mnogi mladi živijo različne družbene vloge in različne realnosti, odvisno od tega ali se nahajajo doma v krogu družine ali se družijo z vrstniki ali ko so v šoli. Mladi torej v različnih kontekstih prevzamejo različne identitete. Pomembna je konstantna refleksija dosegljivih možnosti in da posameznik opraviči svoje odločitve. Včasih zaradi zavedanja o raznolikih možnostih, ki jih imajo, mladi postanejo frustrirani. Nelagodje nastane zaradi napetosti med možnostmi, svobodo in legitimnostjo izbire. (Smyth, Hattam in Cannon 2004)

Pomembna sprememba, s katero se soočajo sodobni mladostniki je ta, da je »socializacija možna samo še kot samosocializacija.« (Beck v Šelih 2000, 29) V tradicionalni družbi mladina namreč skorajda ni dosegala avtonomne države. Vpeti so bili v družbene institucije in pedagoške programe, preko katerih je družba nadzorovala mladost po zgledu že obstoječih slojnih in družbenih identitet. Dandanes mladi sami skrbijo za svojo socializacijo, sami so zaslužni za svoje uspehe in odgovorni za neuspehe. Breme možnosti izbire napačne odločitve se je iz institucij preneslo na posameznike. Če jim torej ne uspe dokončati šole in najti zaposlitve, za to ne krivijo institucij. Družba vzrok vidi v njih, v njihovi nezadostni motivaciji in neustreznih kompetencah.

Za pojasnjevanje negativnih psiholoških posledic brezposelnosti na mlade lahko uporabimo tudi teorijo naučene nemoči, po kateri »podaljšana nezmožnost nadzorovanja dogodke vodi do posplošenega pričakovanja, da se te dejavnosti ne da nadzorovati. Posledica nezmožnosti za nadzorovanje svojega življenja je zmanjšanje miselnih naporov za rešitev problema, zmanjša se motivacija, poveča se čustven pritisk.« (Ule 2008, 216)

Šelih navaja, da se nova tveganja in negotovosti, s katerimi se srečujejo mladi, najpogosteje kažejo v »občutkih nemoči, samoodtujitvi, socialni izolaciji, občutku nesmisla in praznosti, občutku nepravičnosti in avtoritizmu.« (Šelih 2000, 23) To povzame v pojmu »življenjsko demoraliziranje«, s katerim označuje občutke nizkega samospoštovanja, nemoči, strahu pred prihodnostjo in novimi izzivi ki jih ta prinaša s seboj. »V ogroženih delih mlade populacije raziskovalci ugotavljajo tudi povečano stopnjo avtoritarizma v družinskih odnosih. Patriarhalizem in avtoritarizem sta vedno bolj disfunkcionalna za odraščanje v hitro spremenljivi postmoderni družbi.« (Šelih 2000, 23)

Negotovosti, s katerimi se srečujejo mladi, povečujejo njihovo nezaupanje v racionalnost sveta, katerega vse bolj doživljajo kot sovražnega, nepravičnega, izkoriščevalskega in nasilnega. Okolje, v katerem živijo, začnejo dojemati kot tuje, do njih neprijazno in zato se vse bolj krepijo občutki osamljenosti. Ti se kažejo v socialni izključenosti mladih, ki jih lahko obravnavamo tudi kot skupino ali družbeno manjšino. Stigmatizirane manjšine se soočajo s številnimi problemi, ne vedo kako se izogniti stigmati odklonskosti, nedoraslosti in kako postati bolj kompetentni ter enakovredni.

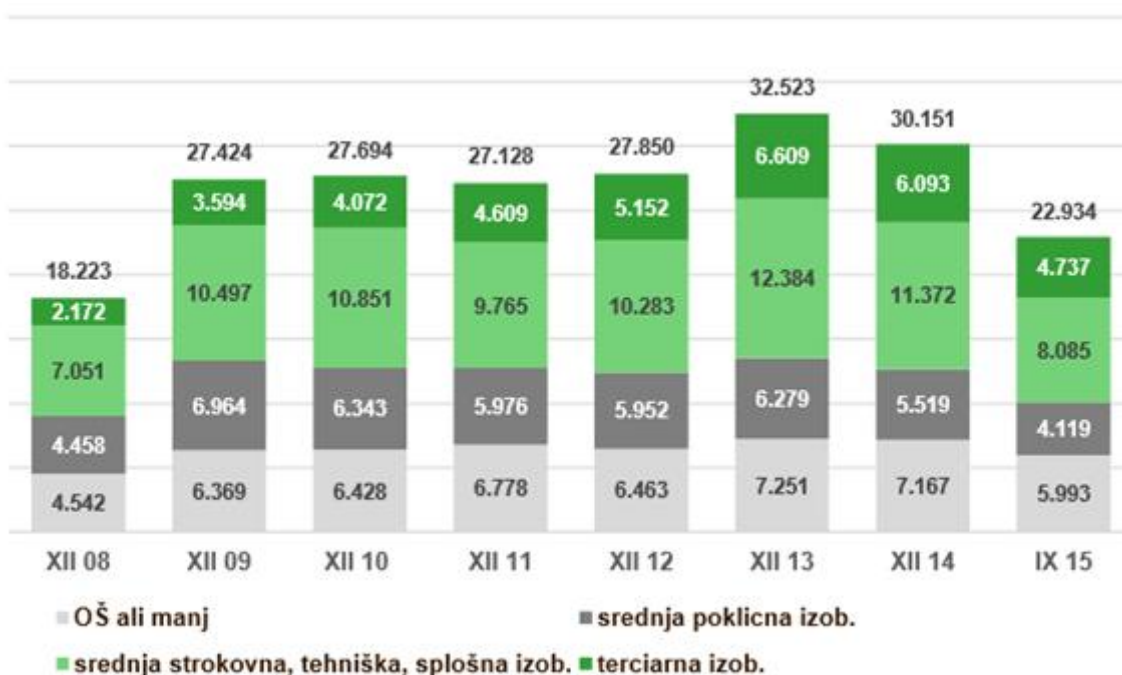
Kot navaja Nastran-Uletova pri osamljenosti ne gre le za pomanjkanje vidnih socialnih stikov, ampak bolj za občutek, da zveze in odnosi, ki jih vzpostavijo z vrstniki in drugimi posamezniki, nimajo globljega pomena in da so bolj kratkotrajni. »Skratka, gre za pomanjkanje pomembnih drugih, ki bi mladostnikom pomenili »zrcalo«, v katerem bi lahko ugledali svoj zrcalni jaz. Pri dolgočasju prav tako ne gre zgolj za subjektivna občutja posameznikov, temveč za izkušnjo »praznega« časa. Ne gre primarno za to, da se »nič ne zgodi«, kot za to, da kar se že zgodi, nima pravega smisla, da je zapravljanje časa.« (Ule 2008, 23 - 24)

V obdobju mladosti posamezniki in posameznice doživljajo neke vrste krizo identitete, saj so v fazi oblikovanja odrasle osebnosti. Pri tem morajo ohraniti kompromis med lastnimi prioritetami in občutji ter med identitetami, katerim so izpostavljeni s strani večinske družbe, s strani staršev in vrstnikov. Srečujejo se s številnimi negotovostmi, ki povečujejo nezaupanje v racionalnost sveta. Posamezniki, ki prihajajo iz socialno in ekonomsko šibkih okolij, se soočajo še z dodatnimi izzivi. Pomanjkanje ekonomskega in socialnega kapitala ter slabša družinska podpora, občutki osamljenosti, okrnjeni socialni stiki vplivajo tudi na odnos do izobraževalnega sistema in do udejstvovanja v šoli. Izostanki od pouka, vplivajo na poslabšanje učnega uspeha, včasih tudi na ne-napredovanje v višje letnike, kar lahko posledično vodi v osip.

2.3 Osipništvo

Osipniki so tisti mladi, ki so stari 15 – 24 let in so opustili šolanje ter niso vključeni v izobraževalni sistem ali usposabljanje. V Sloveniji je delež osipa sicer nizek, nikakor pa ne zanemarljiv. Razrešitve problematike mladih, ki so predčasno izpadli iz izobraževalnega sistema, se je lotil Andragoški center republike Slovenije z vpeljavo programa Projektno učenje za mlajše odrasle oz. PUM.

Slika 2.1: Tabela brezposelnih mladih glede na stopnjo izobrazbe, v letih 2008-2015

Vir: Zavod republike Slovenije za zaposlovanje (2015)

Kot je razvidno iz slike 2.1 se v Sloveniji z leti konstantno zmanjšuje delež mladih, ki imajo nizko izobrazbo, torej dokončano le osnovno šolo. Kot navajajo na ZRSZ: »Ker se mladi v tem starostnem obdobju še izobražujejo, podatki sicer pokažejo nadpovprečno visok delež mladih v starosti od 15 do 19 let, ki imajo samo končano osnovno šolo (66,3 % septembra letos), vendar pa delež te skupine upade že med brezposelnimi mladimi v starosti od 20 do 24 let (34,9%).« (ZRSZ 2015, 15) Delež osipnikov se zmanjšuje, kar je posledica sprememb v izobraževalnem sistemu. Mladi se vse pogosteje vpisujejo v srednje strokovne in splošne šole, ki tudi omogočajo nadaljnje šolanje. Kot vidimo, spadajo osipniki v manjšinski delež mladostniške populacije v Sloveniji.

Zgodnji osipniki so pogosto definirani z diskurzom kulturne deprivacije, ki predpostavlja, da mladi iz nižjih družbenih slojev in iz različnih manjšinskih ali tujih kulturnih okolij niso zmožni dosegati tako dobrih rezultatov v šoli kot njihovi vrstniki iz srednjih ali višjih družbenih slojev in prevladujoče kulture. (Fagan v Bezjak 2014, 81)

Posameznikova odločitev za osip nikoli ni trenutna, temveč je odvisna od številnih dejavnikov. Ti so ponavadi povezani z osebnimi in socialnimi stiskami ter težavami v družini. Slab učni uspeh, nedoseganje minimalnih pogojev za opravljanje predmetov in ponavljanje letnikov so le končni razlogi. Ponavadi se pojavi »kritična napetost med osebnimi težavami in pogoji, ki so povezani z družino ali socialnim okoljem učenca in s šolskimi procesi in odzivi.« (Ule 2008, 223) Prav tako je izpad iz šolskega sistema bolj pogost pri mladih, ki prihajajo iz socialno šibkejših družin, revnih družin in marginaliziranih družbenih okolij. Vzrok za njihov osip niso manjše sposobnosti, ampak šolski programi in slaba družinska podpora.

Ko govorimo o vzrokih za osip ne smemo pozabiti tudi na generacijski prepad med učitelji in učenci, na to kako prijateljstva in antagonizmi pogosto ovirajo uspešno dokončanje šole ter na vpliv spola (moškost in feminilnost). Pomemben dejavnik je tudi, kako šole ovirajo proces ekonomske samostojnosti posameznikov in kako pozicija družine v družbi vnaprej določa razredno izkušnjo mladih, kar pogosto (v primerih družin iz nižjih družbenih slojev in družin s pomanjkanjem kapitala) pomeni, da so zahteve zasebnega življenja v nasprotju z dokončanjem šole. (Smyth, Hattam in Cannon 2004)

Osip ima številne negativne posledice na mlade. Te se kažejo na individualni, ekonomski, socialni in izobrazbeni ravni. Posamezniki, ki zapustijo izobraževalni sistem, torej tisti, ki zapustijo šolo in se ne odločijo za ponovni vpis, se težje vključijo na trg dela kot njihovi vrstniki, ki so končali izobrazbo. Zaradi pomanjkanja osnovne izobrazbe jim primanjkuje funkcionalne pismenosti, posledično imajo manjše zaposlitvene in ekonomske možnosti. Zaradi tega, ker jim primanjkuje številnih kompetenc, s katerimi bi konkurirali na trgu dela težje najdejo zaposlitev, kar povzroča frustracije, (osebno) nezadovoljstvo, pomanjkanje motivacije in občutek odtujenosti ter manjvrednosti.

Ule ugotavlja, da imajo osipniki »več težav pri iskanju zadovoljujoče in ekonomsko varne zaposlitve kot njihovi vrstniki s končano šolo. Ponavadi se zaposlujejo na nizko kvalificiranih

in malo plačanih delovnih mestih. Imajo tudi več težav pri prilagajanju na delovno sfero in na socialni sistem, ker nimajo ritualiziranih delovnih navad in časovnega reda.« (Ule 2008, 221)

2.4 Socialna ranljivost mladih

Na trgu dela niso vse družbene skupine med seboj enakovredne. Manjšine, kot so nekvalificirani posamezniki, starejši, invalidi in mladi, so najbolj rizične skupine na trgu delovne sile. Brezposelnost mladih je pereč problem modernih družb, mladi z nizko izobrazbo ali celo brez nje pa so najbolj rizični. To, da niso vključeni niti v izobraževalni niti v delovni sistem pa povečuje socialno izključenost mladih

Najbolj ranljive skupine mladih v ekonomskem, socialnem in psihološkem smislu po Waltherju Pohl-u so:

- mladi, ki so predčasno izključeni iz izobraževanja in šole;
- tisti, ki naredijo neposreden prehod iz šole na delo in vstopijo v nizko kvalificirane in nestabilne segmente trga dela;
- posamezniki, ki po poklicnem usposabljanju vstopijo v nestabilne segmente trga dela ali postanejo nezaposleni takoj po usposabljanju;
- tisti, z nedokončano izobrazbo, torej mladi brez osnovnošolske ali srednješolske izobrazbe;
- mladi, kateri se ne morejo zanašati na finančno ali emocionalno podporo družine ;
- posamezniki, ki gredo po alternativni poti kot je zgodnje starševstvo.

(Pohl v Ule 2008, 217)

Ule opisuje, da je bistvo socialne ranljivosti »stopnjevanje težav in kopičenje problemov, ki izhajajo drug iz drugega; slab šolski uspeh, nizka izobrazba, slabe zaposlitvene možnosti, materialne, socialne, čustvene, zdravstvene težave.« (Ule 2008, 217) Socialna ranljivost je skupek med seboj prepletajočih se vidikov, kot so slab materialni položaj, slab ekonomski položaj družine, ki se prepleta s pomanjkanjem čustvene in socialne podpore v posameznikovem družinskem in širšem družbenem okolju.

2.5 PUM

Alternativni izobraževalni program, ki se ukvarja s problemom mladih osipnikov, je program Projektno učenje za mlajše odrasle. Namen programa je odpraviti vzroke za osip, krepitev pozitivnega odnosa do izobraževanja in motiviranje posameznikov za vrnitev v šolo. Mladi, ki se odločijo za osip, so izpostavljeni dolgotrajni brezposelnosti, postanejo socialno ogroženi in posledično nastane družbena skupina na obrobju.

V program so vključeni mladi, stari med 15 in 25 let, ki niso zaposleni, nimajo poklicne izobrazbe in delovnih izkušenj. Večinoma so udeleženci iskalci prve zaposlitve, nimajo statusa učenca ali dijaka, niti statusa zaposlenega, zato so neopredeljeni. Zaradi pomanjkanja kompetenc so najtežje zaposljiva skupina na trgu dela. Mentorji v programu skrbijo za ponovno integracijo mladih v družbo in na trg dela oz. v izobraževalni sistem. Vsakemu posamezniku pripada 12 mesecev sodelovanja v programu PUM. Cilj je, da v tem letu razvijejo svoje sposobnosti in kompetence ter se naučijo soočati z izzivi. 10 mesecev se odvija v obliki projektne dela, ki zajema 32 ur na teden, preostala dva meseca sta namenjena individualnim projektom in počitnicam. (Velikonja 2000)

Učinke programa projektne učenja za mlajše odrasle navaja M. Velikonja:

- PUM spodbuja mlade k dokončanju izobraževanja, ki so ga že opustili in vodi k uspešni izdelavi poklicnih ali zaposlitvenih strategij, kar obeta dolgoročno in trajno razbremenitev stroškov socialnega sistema;
- program s svojimi sestavinami preprečuje socialno odklonske pojave pri brezposelni mladini (reintegracija socialno marginaliziranih družbenih skupin, z učinki preprečevanja posledic socialne izoliranosti, preprečevanja ilegalizmov itn.).

(Velikonja 2000)

Učinki programa niso vedno statistično merljivi. Delež posameznikov, ki se vrnejo v šolo ali se uspešno zaposlijo, ni edini učinek PUM-a. Kot navaja Kuran: »V programu PUM torej še zdaleč ne gre samo za doseganje strogo določenih primarnih ciljev, kot sta vpis v izobraževanje ali vstop na trg dela, ampak predvsem za razvoj mehkih znanj in kompetenc, ki so neodvisne od konteksta delovanja, kar v izobraževanju odraslih vse pogosteje imenujemo področje ključnih kompetenc oziroma temeljnih zmožnosti.« (Kuran 2013, 20)

2.5.1 PUM Zasavje

Ključna funkcija programa PUM je, da motivira posameznike k nadaljevanju prekinjene izobraževalne poti, da aktivno iščejo zaposlitev, odkrijejo in razvijajo svoje interese, sposobnosti in dobijo pozitivne spodbude pri druženju.

Temeljni cilji programa so spodbuditi osebno rast posameznikov, preseči socialno izključenost, omogočiti splošno izobraževanje in oblikovanje poklicne, socialne in kulturne identitete.

Posamezniki se učijo z aktivnim sodelovanjem v različnih projektih, skupaj rešujejo probleme, ki se pojavijo na poti do uresničitve projekta, pri tem jim pomagajo in svetujejo mentorji in mentorice. Projektne vsebine izbirajo udeleženci sami. Skupaj se odločijo za konkretne probleme, ki se jih želijo lotiti, kar pripomore k njihovi večji motiviranosti in sodelovanju.

PUM Zasavje deluje v prostorih Regionalnega centra za razvoj Zagorje. Gospodarska zbornica Slovenije navaja, da je »po stopnji registrirane brezposelnosti zasavska regija med najbolj problematičnimi regijami v Sloveniji« (GZS 2016), zato so tovrstni programi, ki spodbujajo zaposlovanje mladih zelo pomembni za gospodarsko rast regije.

V zasavski PUM so vključeni posamezniki, ki prihajajo iz Hrastnika, Trbovelj, Zagorja in Litije. Program se začne vsak delovni dan ob 9. uri in traja sedem šolskih ur. Po seznanitvi z udeleženci sem izvedela, da večinoma prihajajo iz držav bivše Jugoslavije kot so Bosna, Hrvaška, Makedonija in tudi Albanija, nekaj pa jih ima slovenske korenine. V Slovenijo so se preselili v zgodnjem otroštvu, nekateri so tukaj rojeni, nekateri so državljanstvo prevzeli pred nekaj leti.

Dremelj in Nagode ugotavljata, da se posamezniki po oporo najpogosteje obračajo na neformalna socialna omrežja. Za mlade so najpomembnejši vir opore starši in prijatelji. (Dremelj in Nagode 2005) Ravno zato so za mlade pomembne organizacije in programi, kot je PUM, saj jih spodbujajo k druženju, navezovanju stikov, sklepanju prijateljstev in stikov, na katere se lahko oprejo in pri katerih lahko iščejo pomoč v primeru srečevanja s krizami.

Na program Pum so napoteni s strani Zavoda za zaposlovanje republike Slovenije, z namenom, da se prek projektnega tipa učenja, čim več naučijo in si pridobijo kompetence, ki so zaželene in potrebne pri iskanju zaposlitve. V programu je zelo pomembna tudi vloga mentorjev, ki morajo biti strokovno usposobljeni in sposobni kvalitetno motivirati, izobraževati udeležence in jim pomagati pri osebni rasti ter iskanju zaposlitve.

Na začetku diplomskega dela sem si postavila raziskovalna vprašanja, preko katerih sem raziskovala problem zaposljivosti mladih, ki niso dokončali poklicne izobrazbe. Pri pregledu literature v teoretičnem delu diplomske naloge sem ugotovila, da je stopnja izobrazbe pomemben dejavnik, ki vpliva na posameznikov položaj v družbi in na trgu dela. Tekom šolanja posamezniki pridobijo znanje in kompetence, ki jih v odraslosti potrebujejo, da lažje najdejo in obdržijo službo ter se tako finančno osamosvojijo. Mladi, ki opustijo šolanje še preden pridobijo poklic, težje najdejo zaposlitev, saj niso konkurenčni vrstnikom, ki imajo ustrezna znanja. V nadaljevanju bom, preko metode opazovanja z udeležbo in analizo izvedbe skupinskega intervjuja, raziskovala kako alternativni izobraževalni programi, kot je program PUM pripomorejo k večji konkurenčnosti mladih na trgu delovne sile. Moj cilj je s kombinacijo informacij, pridobljenih prek metode analize sekundarnih virov, metode opazovanja z udeležbo in metode fokusne skupine, odgovoriti na raziskovalna vprašanja, ki sem si jih zastavila na začetku diplomske naloge.

3 Empirični del

V raziskavi sem za zbiranje podatkov uporabila metodo fokusne skupine, metodo opazovanja in metodo analize literature. Za kvalitativne podatke je značilno, da so predstavljeni z besedami in kot navaja Haralambos: »V primerjavi s kvantitativnimi podatki imamo kvalitativne običajno za bogatejše, bolj življenjske, bolj poglobljene, bolj verjetno pa naj bi bilo tudi, da so resnična slika načina življenja, človeških izkušenj, stališč in prepričanj.« (Haralambos 1999, 823)

Pomembna ločnica med kvalitativnimi in kvantitativnimi raziskavami je, da kvalitativni raziskovalec ne pozna obsega podatkov, ki jih bo zbral tekom raziskave in ne more vnaprej določiti vseh področij, ki so pomembni za raziskavo. (Van den Hoonaard v Fikfak 2004)

Kvalitativno raziskovanje zahteva več vloženega truda s strani raziskovalca. Ko analiziramo podatke kvantitativnih raziskav (statističnih podatkov), imamo opravka z matematičnimi lastnostmi, kvalitativna analiza pa od raziskovalca zahteva, da večkrat prebere dobljene rezultate, naredi refleksijo na dobljene informacije in naredi primerjavo, ki temelji na logiki in lastni presoji. (Lawrence 2003)

3.1 Metodologija

Cilj empiričnega dela je bil razumeti, kako udeleženci dojemajo problematiko nezaposlenosti in na kakšen način jim program oz. kako si sami pomagajo pri premostitvi problema mladinske brezposelnosti in pomanjkanja izobrazbe. Želela sem se seznaniti z izzivi, s katerimi se srečujejo v vsakdanjem življenju in na trgu delovne sile. Zanimalo me je, kakšne so njihove delovne navade in njihovi načini iskanja zaposlitve.

3.1.1 Metoda opazovanja z udeležbo

Kot sekundarno metodo analize problema osipnikov sem uporabila metodo opazovanja z udeležbo. S posamezniki, ki obiskujejo PUM v Zagorju, sem sodelovala 5 mesecev in v tem času smo se dobro spoznali, postala sem del njih, s časom sem pridobila tudi njihovo zaupanje. Na srečanjih smo izvajali različne izobraževalne delavnice in se pogovarjali o številnih tematikah.

V Zagorju je v program PUM vključenih 24 posameznikov, ki so stari med 15 in 25 let in so predčasno opustili šolanje, sedaj pa nimajo zaposlitve. Zaradi nezadostne motivacije do učenja se jim je začel slabšati šolski uspeh, kar je vodilo do ne napredovanja v višji letnik in naposled v osip. Vzroki za slabšanje šolskega uspeha so različni. Marsikateri posamezniki nimajo zadostne družinske podpore, tako socialne kot tudi ekonomske. Med njimi je veliko otrok druge generacije priseljencev iz držav bivše Jugoslavije. V pogovorih so nekateri izmed njih izpostavili problem integracije v slovensko družbo. Največji izziv jim predstavlja učenje slovenskega jezika, saj sorodniki in bližnji prijatelji govorijo v materinščini in ne v slovenščini. Opisali so mi težave s katerimi so se soočali, ko so postali šoloobvezni in so se znašli v skupini posameznikov, katerih govorice niso razumeli, v intimnem družinskem, okolju pa niso imeli prave podpore, saj njihovi starši in številni sorodniki zavračajo učenje slovenskega jezika. Tako jim je bilo težavno tudi branje in pisanje, kar je bistveno vplivalo na njihov šolski uspeh že v osnovni šoli, hkrati jim je to oteževalo vključitev v razred kot v skupino posameznikov, s katerimi bi se lahko poistovetili in vzpostavili skupinsko identiteto. Posledično so se povezovali v manjše skupine in skupaj z ostalimi »otroki priseljencev«, oblikovali skupno identiteto, saj so razumeli stisko drug drugega in se na ta način zaščitili pred predsodki in stigmami, s katerimi so bili soočeni s strani večinske družbe.

Pri načrtovanju dela in delavnic z mladimi osipniki je pomembno izhajati iz dejstva, da tem posameznikom primanjkuje kompetence kot je funkcionalna pismenost, organizacijske veščine, spretnosti poslušanja in javnega nastopanja, prav tako imajo šibke kompetence na področju strpnosti, sprejemanja drugačnosti, primanjkuje jim tudi IKT in bralna ter sporazumevalna kompetenca. Namen delavnic v programu je izboljšati te kompetence in jim hkrati dodati nove ter tako povečati konkurenčnost mladih na trgu dela.

3.1.2 Metoda fokusne skupine

Osrednja metoda empiričnega dela raziskovalne naloge je metoda fokusne skupine. Z njo raziskovalec pridobi podatke, ki jih preko drugih metod ne bi mogel. Namen in prednost tovrstnega raziskovanja sta, da raziskovalcu dovoli vpogled v skupino, njeno delovanje in opazovanja vpliva komentarjev na druge udeležence. Interakcija med udeleženci proizvede vpogled v skupino in pripomore k pridobivanju podatkov, ki jih ne bi mogli dobiti preko individualnih intervjujev. Ko zbiramo podatke o skupini, to pomeni, da ljudje na nek način reagirajo na mnenja in komentarje drugih prisotnih. Udeleženci se lahko medsebojno strinjajo ali pa si v mnenjih nasprotujejo in tako sprožajo razpravo. (Connelly 2015)

Fokusna skupina je istočasno intervju skupine posameznikov z namenom spodbujanja in simuliranja diskusije. (Marvasti 2004) Gre za kvalitativno metodo, za katero je značilno pridobivanje podatkov prek razprave med udeleženci.

Po Klemenčič in Hlebec je fokusna skupina »srečanje skupine ljudi, ki se usmerjeno pogovarjajo na vnaprej znano temo, pogovor pa poteka po določenem načrtu.« (Klemenčič in Hlebec 2007, 7)

Ko govorimo o fokusni skupini, imamo torej v mislih pogovor skupine ljudi, ki je osredotočen na neko temo, problematiko. Udeleženci so motivirani za sodelovanje v tovrstni debati, v kateri lahko izražajo svoja mnenja in reagirajo na mnenja drugih. Ves pogovor je organiziran, časovno nadzorovan in voden s strani moderatorja, ki skrbi za ohranjanje rdeče niti in za to, da vsak udeleženec z drugimi deli svoja mnenja, stališča in poglede. (Klemenčič in Hlebec 2007)

Fokusne skupine se uporabljajo z namenom opisovanja specifične skupine ljudi in njihovih izkušenj ter z namenom prepoznavanja težav. (Connelly 2015)

Zaradi omenjenih značilnosti metode fokusne skupine je ta zelo primerna tudi pri raziskovanju učinkov programa PUM. Zanimalo me je predvsem, kako program, kot obstoječa alternativa, pomaga mladim pridobiti pomembne kompetence, ki so potrebne za večjo konkurenčnost na trgu delovne sile in jih motivirati za nadaljevanje šolanja ali vključitev v trg dela.

Med samo izvedbo fokusne skupine smo izpostavljeni določenim izzivom, na katere se je potrebno vnaprej pripraviti. Najpogostejši problemi, s katerimi je soočen raziskovalec, so:

- ko eden izmed sodelujočih dominira celi skupini (ne pusti drugim do besede);
- ko respondenti ne želijo govoriti o določenih občutljivih tematikah v navzočnosti drugih ali pa svoje odgovore prilagodijo z namenom, da bi izpadli bolj družbeno zaželeni;
- da so nekateri sodelujoči bolj sramežljivi, zaprti in potrebujejo dodatno vzpodbudo za sodelovanje v pogovoru ter za izražanje mnenja in stališč;
- moderator mora biti večč, dobro pripravljen in sposoben ohranjati skupinsko dinamiko.

(Marvasti 2004, 24 - 25)

Pomembno se je zavedati teh možnosti, se na njih ustrezno pripraviti, da lahko pravilno izvedemo fokusno skupino in pridobimo potrebne ter želene informacije.

Opis skupine:

- V skupino PUM v Zagorju je tekom leta vključenih 24 posameznikov in posameznic, starih med 15 in 25 let. Za sodelovanje v fokusni skupini se je odločilo 11 udeležencev, od tega 4 dekleta in 7 fantov. Dve dekleti sta šlo končali zaradi zgodnje nosečnosti, ostali za osip navajajo vzroke kot so pomanjkanje motivacije, nezanimive učne vsebine, slabe ocene, ki so bile pogosto posledica družinskih težav in ne napredovanje v višji letnik.

Tabela 3.1: Vprašanja fokusni skupini

VRSTA VPRAŠANJA	VPRAŠANJE
ZAČETNA VPRAŠANJA	Koliko časa ste že vpisani v program PUM?
	Kako dolgo se poznate med seboj (ste se poznali že preden ste prišli na PUM)?
UVODNA VPRAŠANJA	Ali radi prihajate na PUM? Kako se počutite kot udeleženci?
PREHODNA VPRAŠANJA	Kako ponavadi zgleda vaš dan na PUM-u?
	Katere dejavnosti ste imeli letos (katere od njih so vam bile najbolj všeč in zakaj)?
KLJUČNA VPRAŠANJA	Kaj ste se na (omenjenih) delavnicah naučili in kako vam bo dobljeno znanje koristilo?
	Kaj boste delali, ko zaključite program?
	Kako pridobljena znanja uporabljate v vsakodnevnih situacijah?
KONČNA VPRAŠANJA	Ali bi program PUM priporočili kolegom?
	Kako bi jih povabili k sodelovanju?

3.2 Analiza in ugotovitve fokusne skupine

Začetni vprašanja sta bili zastavljena z namenom povezovanja udeležencev in spodbujanja pogovora med udeleženci. Veliko sodelujočih se je med seboj poznalo že pred vstopom v program PUM, saj so sosedi, prihajajo iz istih krajev in se v prostem času zadržujejo na istih območjih. Drugi, ki niso iz samega mesta (Zagorja ali Trbovelj), so se spoznali na programu, vsi skupaj so postali dobri prijatelji. V PUM so vpisani različno dolgo časa, vedno pa je mesečno vpisanih minimalno 18 udeležencev.

Večina jih rada prihaja na PUM, saj kot pravijo (dobesedni zapisi udeležencev):

»Zmeri se kaj dogaja, učimo se novih stvari, ampak na zabaven način ne tku kukr v šoli.«

»Dobro se počutim tukaj, imam prijatelje, tukaj so ljudje ki me razumejo.«

»Men se zdi de smo tuki vsi kukr ena taka vlka familija. Rad pridemo, fajn se mamo, mentorce so supr pa tut med sabo se zastopmo de je frtik. Res so usi take face in se tut po pumu zdej bol zastopmo. Nekak se mi zdi de smo se ful povezal med sabo, kukr ma kjr kake prubleme al pa kej se zmer pukličemo med sabo pa si pumagamo. Al pa če ma kjr kak rojstn dan se tut radi družmo.«

Udeleženci se na PUM-u dobro počutijo, saj se srečajo s posamezniki, ki imajo podobne težave. Nihče jih ne obsoja, med seboj se razumejo in se podpirajo, kar ima velik vpliv na njihovo osebno rast. Med njimi so se vzpostavile močne socialne vezi in skupinska pripadnost .

Tem posameznikom primanjkuje kapitala. Tako ekonomskega kot tudi kulturnega in socialnega, ki bi jih pozitivno spodbujal in jim pomagal do boljšega učnega uspeha in kasneje tudi lažje zaposlitve. Med njimi so prisotne močne vezi in pogosti stiki, ki so vodili v vzpostavitev omejene solidarnosti, ki je značilna za pripadnike manjših skupin, med njimi pa je tudi močan občutek vzajemne recipročnosti.

Nadalje so mi udeleženci opisali povprečen delovni dan na PUM-u (dobesedni zapisi udeležencev):

»Zjutri pridemo, dežurni al pa tist k prvi pride skuha kavico, pol ob devetih k pa vsi pridemo mam animacijo. Pol se zmenmo kaj bomo tist dan počel, nrdimo načrt pol gremo pa na kratko pavzo. Po pavzi mam kake delavnice, vmes je malca pa mal več cajta da gremo mal na računalnik pa to. Pol še kej delamo, na konc mam evalvacijo pol pa domov.«

»Ja ob ponedeljkih se ponavad točno zmenmo kaj bomo čez teden delal, kdo bo dežuren da bo nakonc mal pospravu pa to. Aja pa za predstavitve se zmenmo kdaj bo kjr predstavu državo pa pol kaj bomo kuhal u sredo. Pa tko nasploh za vsak dan naredimo urnik, kjre delavnice bomo mel pa če bojo kaki gosti pršl al pa če bomo šli kak dan kej športat pa tko.« (združeni skupinski citati)

Udeleženci so bili tekom leta vključeni v številne delavnice. Sodelovali so v medpumovskem turnirju, kjer so pokazali svoje športne sposobnosti in celo osvojili prvo mesto. Izvedli so »projekt beljenje«, prebelili so svoje prostore, ter svoje ročne spretnosti izkazali s poslikavo grafita na eno izmed sten. Poleg tega so napisali časopis »Zasavski Pumouc« v katerem so predstavili program lokalni skupnosti. Časopis je namenjen promociji programa ter vzbujanju kreativnosti mladih odraslih. Mladi so prek pisanja časopisa višali raven splošne izobrazbe, pridobivali kompetence kot je funkcionalna raba slovenskega jezika, timsko delo ter praktična uporaba IKT tehnologije.

V okviru programa so sodelovali tudi z mladinskim centrom MCZOS, ter EVS udeleženci, ki so preko mednarodnih izmenjav s PUM-ovci delili svoje izkušnje ter opisali državo iz katere prihajajo. Sodelovanje z mladimi, ki so v Sloveniji prek izmenjav je sovpadalo s projektom »Spoznajmo Evropo«. Namen projekta je bila predstavitev držav članic Evropske unije, vsak teden je eden izmed udeležencev predstavil državo, katere tradicionalno jed, so pripravili na kuharski delavnici, ki se izvaja vsako sredo. Tako so mladi poleg pridobivanja splošne izobrazbe ter širjenja znanja o Evropski uniji pridobili še znanje o pripravi tople malice, informacije o vzdrževanju delovnega prostora ter o osebni higieni.

Z mentoricami redno izvajajo tudi delavnice poklicne orientacije, na katerih se učijo iskati prosta delovna mesta, pisati prošnje in življenjepise, učijo se o pomembni vlogi osebne

higijene, urejenosti ter vzornega obnašanja, ki so potrebni za vzpostavitev dobrega vtisa na razgovoru za delo. V ta namen so izvajali tudi igre vlog, prek katerih so vadili potek informativnega razgovora, spoznali najpogostejša vprašanja delodajalcev ter se naučili pomena neverbalnega komuniciranja in telesne mimike.

»Zelo koristno je bilo da smo se naučil na računalniku pisat prošnje, pa uradne maile pa življenjepise. Mentorice so nam pomagale oblikovat stavke, ker nam je, no vsaj men je včasih težko k vem kaj bi povedala pa ne vem s kjo besedo bi to napisala. No pa pol k smo vsi to napisal smo dal najprej mentoricam da so pregledale za pravopisne napake pa kako je narjeno da bomo lahko to pol pošiljal ko najdemo kak oglas za službo.«

»Ja pa fajn je tut k smo dobil seznam s spletnimi stranmi pa tko smo zvedl kje vse lahko najdemo razpise za delo. Pa mel smo zadnič delavnico ko smo vadili zaposlitveni razgovor. Je blo fajn ker smo se tko ful vživeli v vloge pa smo vidl da ko si enkrat na tistem mestu ko te ljudje zaslišujejo ni tko enostavn kukr zgleda.«

Prek modula poklicne orientacije se udeleženci učijo tehnik iskanja zaposlitve in se seznanijo z načini komuniciranja z delodajalci. Seznanijo se s svojimi prednostmi, pozitivnimi lastnostmi in obenem prepoznajo svoje šibke lastnosti, ki jih morajo izboljšati z namenom, da bi bili bolj konkurenčni na trgu dela.

»Pred to igro vlog smo mel velik delavnic k smo se učil' verbalnega pa neverbalnega komuniciranja. Pa o tem smo velik govoril kako mor'mo bit urejeni ko pridemo na razgovor. S to igro smo pa res pol vse kar smo se prej učil združl v eno vajo in je b'lo fajn.«

Udeleženci programa PUM Zasavje se seznanijo tudi s številnimi delavnicami na temo osebnostne rasti, kjer se pogovarjajo o nasilju, samostojnosti, odvisnosti od opojnih substanc, o reševanju problemov in obvladovanju stresa. Posamezniki predstavijo svoj vrednotni sistem, želje, cilje in stvari, ki jih ovirajo pri dosegu svojih ciljev. Preko diskusij si med seboj pomagajo, svetujejo, pridobijo boljšo samopodobo in si svetujejo glede ravnanja v določenih situacijah in glede soočanja s težavami.

»Vsi smo si enaki med sabo, noben te ne obsoja, ampak sprejemamo drug družga takšne kakršni smo. Če mak kjr od nas težave se med sabo pomen'mo, pr'jat'li dajo kakš'n nasvet kako reš't problem. Pa prc je lažji se pogovarjat z enem k je na istem, k zastop' tvoje probleme.«

Ko smo spregovorili o tem, kaj bodo delali, ko bo programa PUM konec, so bile reakcije med udeleženci različne. Večinoma jih ima že znane načrte. Nekateri želijo nadaljevati šolanje, drugi bodo še naprej aktivno iskali zaposlitev. Nekaj udeležencev se je odločilo za obisk tečajev kot so: viličarist, varilec, oskrbovalka na domu. Dva izmed sodelujočih v fokusni skupini sta tekom programa dokončala srednjo šolo. *»Tuki smo se skupi učil, XX mi je pomagala s slovenščino k teško berem, zdej pa končno vem kdo je Prežihov Voranc«; »pomagal so nam udeleženci, mentorice, sploh fajn je blo k so organizirale inštrukcije z učitli na večerni šoli«.* Spet drugi bodo (ponovno) odšli v tujino, opravljati sezonsko delo. Dva izmed udeležencev sta ostala neopredeljena. Izrazila sta obžalovanje, ker se bo program končal, ker se še nista odločila, kaj si želita, kakšne cilje imata in kaj bosta delala v prihodnosti. Pravita, da bosta še naprej iskala službo, vendar ne delujeta preveč motivirano.

Vsi so si enotni, da so jim delavnice, ki so se jih udeleževali tekom sodelovanja v programu PUM, pomagale pri osebni rasti in pridobivanju novih znanj, ki so potrebna za iskanje zaposlitve.

Udeleženci bi program priporočili kolegom, nekateri med njimi so se vanj vpisali ravno iz tega razloga, ker jih je prijatelj ali znanec informiral o dogajanju in dobljenih pozitivnih vtisih. Kot najboljše vzroke za udeležbo navajajo:

»Spoznavanje novih ljudi, predvsem dobiš veliko novih in zelo dobrih prijateljev. Pa še neki d'narja se dobi t'ko da si ne greš v stroške če se mor'sh vozit.«

»Sem veliko boljše volje odkar sem hodim, se mi vsaj neki dogaja pa doma se ne kregamo skos.«

»Veliko novga in koristnega smo se naučil. Lažje nam bo iskat službo. Jst bom pum kr pogrešala k ga bo konec.«

»Jst bi reku de je fajn, ker so take super mentor'ce k se res trud'jo pa zmeri pomagajo, če maš kake težave. Velik smo se naučil vse, kar smo počel nas je pa tut zlo zbližal mislem de bomo ostal pr'jat'li tut pol.«

Mladi osipniki, ki so predčasno zapustili šolski sistem, nimajo dokončane izobrazbe, kar jim otežuje iskanje zaposlitve, hkrati pa se soočajo s težavo »izključenosti« iz sistema. Slednjo situacijo jim pomaga premostiti program PUM, ki jih spodbuja k integraciji v družbo in k preživljanju časa v družbi posameznikov, ki imajo podobne težave in izkušnje. Program poteka od meseca septembra pa vse do junija. V teh mesecih udeleženci med seboj vzpostavijo močno skupinsko identiteto, prijateljske vezi in znanja. Zaradi vsega tega se lažje znajdejo na trgu dela.

Že v teoretičnem delu naloge smo spoznali, kako pomembna je integracija posameznikov v družbo. Pri tem je pomembna podpora s strani družine kot tudi vrstnikov in ustrezna motivacija za učenje ter vztrajnost. Kot opisuje Nastran-Uletova je pomembno, da posamezniki vzpostavljajo in ohranjajo dolgotrajne socialne stike in tako premostijo negativne psihološke posledice brezposelnosti. (Ule 2008) Mladi se na trgu dela znajdejo brez izkušenj in predhodnih znanj, zato je pomembno, da so fleksibilni in učljivi in da sledijo sodobnim trendom. Trg dela je pomembna institucija v moderni družbi in močno vpliva na položaj posameznika.

4 Ugotovitve

Naj še enkrat omenim raziskovalna vprašanja, ki sem si jih zastavila v začetku pisanja naloge.

- Kako alternativni izobraževalni programi pripomorejo k večji konkurenčnosti mladih na trgu delovne sile?
- So za večjo zaposljivost mladih pomembne njihove delovne navade in stopnja izobrazbe?
- Ali mladi, ki so opustili šolanje težje najdejo zaposlitev?

Podatke in informacije, ki so mi pomagali odgovoriti na zastavljena vprašanja, sem pridobila s pomočjo metode analize virov, metodo opazovanja z udeležbo in metodo fokusne skupine. Preučila sem že obstoječo literaturo, ki se navezuje in ukvarja s problemom mladih osipnikov in literaturo, ki išče rešitve za težave, s katerimi se srečujejo mladi, slabše izobraženi posamezniki na trgu delovne sile. V nadaljevanju sem izpeljala metodo opazovanja z udeležbo v programu PUM Zasavje, ki se je odvijal v prostorih regionalnega centra za razvoj Zagorje. Tekom večmesečnega sodelovanja sem se s skupino dobro povezala in se odločila, da izvedem tudi skupinski intervju. Ker smo se že nekaj časa poznali in so mi udeleženci zaupali, verjamem, da so mi dali resnične informacije in so si upali povedati svoje mnenje.

S kombinacijo teh raziskovalnih metod sem odgovorila na zgoraj omenjena raziskovalna vprašanja in ugotovila naslednje:

- Kot alternativni izobraževalni program PUM s svojim delovanjem, izobraževanjem na način projektnega učenja in izvajanjem delavnic ter aktivnosti, pozitivno spodbuja udeležence k iskanju in pridobivanju novih znanj, jim pomaga preseči ovire in jih uspešno motivira k nadaljevanju šolanja ali iskanju zaposlitve. Mlade seznanja s »pravili« trga dela in jim pomaga, da se v njem lažje znajdejo. Hkrati ima pomemben emocionalni učinek na udeležence, ki navežejo stik z vrstniki, si nudijo medsebojno oporo in med seboj stkejo prijateljske vezi.

- Moderna družba, ki je tudi družba znanja od mladih iskalcev zaposlitve zahteva izobraženost in fleksibilnost, zato je pomembno, da se mlade spodbuja k temu, saj so prisotne velike razlike med bolj in slabše izobraženimi. Bolj izobraženi se lažje znajdejo na trgu dela. Bolj spretni so pri samem iskanju zaposlitve kot tudi pri pisanju vlog in kasneje na samih zaposlitvenih razgovorih. Mladi z več znanja in delovnimi izkušnjami se tudi lažje znajdejo na novem delovnem mestu in ga posledično obdržijo. Prav zaradi pomena znanja v moderni družbi je pomembno, da se spodbuja programe kot je PUM, saj je vidna njihova učinkovitost. Udeleženci tekom programa pridobijo delovne navade in znanja, ki jim pomagajo pri iskanju zaposlitve.

- Ugotovila sem tudi, da mladi, ki predčasno opustijo šolanje, težje najdejo plačano in trajno delo. Pogosto se znajdejo v sivi ekonomiji in opravljajo razna sezonska dela, tudi v tujini. Tovrstna dela dobijo preko sorodstvenih in prijateljskih vezi in so kratkotrajna ter ne nudijo dolgoročne finančne samostojnosti. Mladi brez izobrazbe težje najdejo zaposlitev, ker jim primanjkuje strokovnih znanj, ker nimajo poklica, hkrati pa jim je neznan tudi sam proces iskanja delovnih mest, pisanja prošenj in v končni fazi sama izvedba zaposlitvenega razgovora. Redne zaposlitve so pri manj izobraženih posameznikih redkejše, saj jim primanjkuje kompetenc, ki so potrebne za iskanje dela, za pravilno prijavo na delovno mesto in so manj spretni in nesamozavestni na informativnih razgovorih z delodajalci. Ko se naučijo omenjenih stvari, se pomanjkanje znanja pokaže na delovnem mestu. Ko se posamezniki zaposlijo na novem delovnem mestu, se morajo tam naučiti marsikaterih novosti. Pomembno je, da so spretni in sposobni iskanja rešitev. Ti mladi imajo redko ustrezne delovne navade, ali pa jih ne znajo predstaviti morebitnim bodočim delodajalcem. Zato je zelo pomembno, da jih vključimo v alternativne izobraževalne programe, kjer pridobijo ustrezna znanja, s katerimi se lahko aktivno vključijo v trg dela in konkurirajo ostalim iskalcem zaposlitve.

5 Sklep

Posamezniki, ki so predčasno opustili izobraževanje in tako niso dokončali osnovnošolske ali srednješolske izobrazbe, so najbolj ranljiva skupina na kompetitivnem trgu delovne sile. Zaradi pomanjkanja znanj in ustreznih kompetenc težko konkurirajo izobraženim vrstnikom v tekmi za prosta delovnega mesta.

Na osip vplivajo številni dejavniki. Nikoli vzrok ni le slab šolski uspeh, vendar skupek dejavnikov, ki vplivajo na to, da posameznik ni zmožen doseči minimalnih standardov za napredovanje v višje letnike in posledično za izstop iz šole pred uspešnim zaključkom. Osipniki se soočajo z osebnimi težavami, slabimi družinskimi odnosi, pogosto prihajajo iz socialno šibkejših in marginaliziranih, revnih okolij. Pričakovanja družine in vrstnikov so v nasprotju s pričakovanji izobraževalnih institucij. Posameznik je vpet v oba svetova, hkrati igra več družbenih vlog, ki pa so si nasprotujoče in spodkopavajo druga drugo.

Na konstrukcijo identitete mladih posameznikov vplivajo prijateljske vezi, te pa so tudi pomemben faktor nadaljnjega udejstvovanja mladih v šoli. Pomembna so pričakovanja vrstnikov in stopnja podpore, razumevanja in spodbud, ki jih posameznik prejme s strani prijateljev. Mladi imajo pogosto občutek, da jih v šoli učijo stvari, ki jih nikoli ne bodo potrebovali. Ob tem je prisotna tudi želja po ekonomski samostojnosti kar pomembno vpliva na predčasni osip iz šole. Poleg omenjenih dejavnikov je za izstop iz izobraževanja pomembna tudi nezadostna podpora s strani družine in pomanjkanje ekonomskega kapitala. Imeti denar je za mlade pomembno pri socializaciji s sošolci. (Smyth, Hattam in Cannon 2004)

Mladi nimajo zadostne motivacije za dokončanje šolanja, saj se jim vsebine ne zdijo uporabne, hkrati nimajo zadostne podpore iz strani družine in prijateljev. Zato je pomembno, da se vključijo v program kot je PUM, kjer pridobijo številna nova znanja, ki jim pomagajo pri soočanju z vsakodnevnimi izzivi. Za program je značilen učni pristop na način projektnega dela, kar pomeni, da sami izbirajo in pomagajo ustvarjati učne vsebine. Posledično so tako bolj motivirani za sodelovanje in učenje.

Mladim se bolj zanimivi zdijo pedagoški pristopi, ki jih bolj aktivno vključujejo. Želijo si »pedagoških pristopov v obliki didaktičnih iger, diskusij in praktičnih vaj, za katere menijo, da jim omogočajo praktična znanja, ki jih lahko uporabijo tudi izven učilnic,« navaja Bezjak. (Bezjak 2014, 116)

Kot smo ugotovili tekom diplomskega dela, program PUM kot alternativni izobraževalni program, pozitivno učinkuje na udeležence. Sodelujoči v tem času pridobijo številna splošna znanja, učijo se o tem, kako se soočati z vsakodnevnimi težavami, strpnosti, odnosih in interakciji z drugimi. Izvajajo delavnice poklicne orientacije, v okviru katerih spoznavajo načine iskanja prostih delovnih mest, se učijo pisati uradne vloge in življenjepise ter se seznanjajo s potekom zaposlitvenega razgovora. Preko programa udeleženci pridobijo kompetence, s katerimi so bolj konkurenčni na trgu dela oz. se na njem bolje znajdejo. Prav tako PUM pomaga posameznikom pri njihovi osebni rasti, pri pridobivanju samospoštovanja, pri pridobivanju delovnih navad ter spodbuja k nestereotipni in spoštljivi medsebojni komunikaciji. Udeleženci med seboj ustvarijo občutke skupinske pripadnosti, stkejo prijateljske vezi in se znebijo občutka osamelosti. Obkrožijo se z ljudmi s podobnimi težavami in drug drugemu pomagajo premostiti težave. PUM ima številne nemerljive, a zelo pozitivne učinke na mlade osipnike. Poleg omenjenega uspešno motivira mlade, da se odločijo za ponovno vključitev v izobraževalni sistem in pridobijo poklic.

Obstoječe raziskave kažejo uspešnost programa, saj se po pridobljenih podatkih vsako leto med 60 in 70 % udeležencev ponovno vključi v izobraževanje, ga zaključi ali poišče zaposlitev. (Kuran 2013)

To trditev podpirajo tudi podatki pridobljeni preko izvedene fokusne skupine. Ko sem z udeleženci PUM-a Zasavje spregovorila o njihovih načrtih po končanem programu, so pritrdili, da jih je program motiviral k nadaljnji osebni rasti. Udeleženci bodo še naprej aktivno iskali zaposlitev, pri čemer jim bo, kot pravijo, sedaj lažje saj so se naučili pravilno pisati prošnje in so skupaj z mentoricami sestavili življenjepis. Nekaj fantov se je odločilo za sezonsko delo v tujini. Dve dekleti sta se odločili za pridobitev poklica, zato sta se vpisali, ena v slašičarsko in druga na kuharsko šolo. K temu so jih motivirale tudi kuharske delavnice, ki so jih izvajali v okviru programa. Dva udeleženca sta srednjo šolo končala tekom izvajanja PUM-a, kjer sta prejela veliko moralne podpore in učno pomoč.

Raziskovalno nalogo lahko sklenem z ugotovitvijo, da je PUM učinkovita alternativa, ki pomaga mladim tako pri osebni rasti, kot tudi pri motiviranju posameznikov k ponovni vključitvi v izobraževalni sistem in pridobitvi poklica. Prav tako udeleženci prejmejo znanja in kompetence, ki so potrebna, da presežejo socialno ranljivost in postanejo bolj konkurenčni drugim iskalcem zaposlitve na trgu dela.

6 Literatura

1. Andragoški center Republike Slovenije. 2016. *Projektno učenje za mlajše odrasle*. Dostopno prek: http://www.acs.si/pum_ (1. februar 2016).
2. Bezjak, Simona. 2014. *Ponovno vključevanje zgodnjih osipnikov za uspeh v šoli: zadovoljevanje potreb mladih z alternativnimi pedagoškimi pristopi*. Dostopno prek: [http://www.pei.si/UserFilesUpload/file/digitalna_knjiznica/SP/2014/SP_XXV_2014_1](http://www.pei.si/UserFilesUpload/file/digitalna_knjiznica/SP/2014/SP_XXV_2014_1...) ... (1. februar 2016).
3. Connelly M. Lyne. 2015. Focus groups. *Research roundtable*. 24 (5): 369-370.
4. Dremelj, Polona in Mateja Nagode. 2005. Omrežja socialne opore mladih. V *Otroci in mladina v prehodni družbi*, ur. Andreja Črnak-Meglič, 281 - 298. Maribor: Ministrstvo za šolstvo in šport, urad Republike Slovenije za mladino in Založba Aristej.
5. Drobnič, Robert. 2009. *Slovenski trg dela danes in jutri : kritičen pogled na trg dela in razvojne možnosti s primeri dobrih praks*. Ljubljana: Planet GV.
6. Detlef Garz , Fikfak, Jurij in Frane Adam. 2004. *Qualitative research: different perspectives, emerging trends*. Ljubljana: Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU.
7. Gospodarska zbornica Slovenije. 2016. *Gospodarski potencial regije*. Dostopno prek: https://www.gzs.si/oz_zasavje/vsebina/Gospodarski-potencial-regije (24. marec 2016).
8. Haralambos, Michael in Martin Holborn. 1999. *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.
9. Hlebec, Valentina in Sonja Klemenčič. 2007. *Fokusne skupine kot metoda presojanja in razvijanja kakovosti izobraževanja*. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
10. Ignjatovič, Miroljub. 2006. Položaj mladih na trgu delovne sile. *Razprave*. 4/2006.
11. Ignjatovič, Miroljub. 2012. Labour market flexibility and security in the EU. *Teorija in praksa*. 49 (6). Dostopno prek: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-2WZYRB34/?> (10. junij 2016).
12. Ignjatović, Miroljub in Aleksandra Kanjuro-Mrčela. 2006. *Družbena umeščenost in izzivi družbe znanja v EU*. Dostopno prek: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-I9DNZ2LL> (10. junij 2016).
13. Kanjuro Mrčela, Aleksandra in Miroljub Ignjatovič. 2004. Neprijazna fleksibilizacija dela in zaposlovanja - potreba po oblikovanju varne fleksibilnosti. V *Razpoke v zgodbi o uspehu*, ur. Ivan Svetlik in Branko Ilič, 230 - 258. Ljubljana: Sophia.

14. Kuran, Manuel. 2013. Nevidni učinki programa PUM : primerjava izbranih rezultatov evalvacije programa iz let 2002 in 2010. *Andragoška spoznanja: prva slovenska revija za izobraževanje odraslih* 19 (3): 10-22.
15. Marvasti, B., Amir. 2004. *Qualitative research in sociology: an introduction*. London; Thousand Oaks.
16. Neuman Lawrence W., 2003. *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches*. Boston: Allyn and Bacon.
17. Regionalni center za razvoj Zasavje; *Projektno učenje za mlajše odrasle PUM*. Dostopno prek: <http://www.rcr-zasavje.si/si/projekti/7-projektno-ucenje-za-mlajse-odrasle-pum-zasavje-.html> (23. januar 2015).
18. Smith, John, Robert Hattam and Jenny Cannon. 2004. *"Dropping out," drifting off, being excluded: becoming somebody without school*. New York: Peter Lang Publishing.
19. Šelih, Alenka. 2000. *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih: vzroki, pojavi, odzivanje*. Ljubljana: Bonex.
20. Ule, Mirjana, Tanja Rener, Metka Mencin Čeplak in Blanka Tivadar. 2000. *Socialna ranljivost mladih*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.
21. Ule, Mirjana. 2008. *Za vedno mladi? : socialna psihologija odraščanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
22. Velikonja, Marija. 2000. *Izobraževalni programi. Izobraževanje odraslih. Projektno učenje za mlajše odrasle*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.
23. *Zakon delovnih razmerjih (ZDR-1)*. Ur. l. RS 21/2013, 78/2013 Dostopno prek: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=112301> (9.februar 2016)
24. ZRSZ. 2015. *Analiza Mladi in trg dela 2015*. Dostopno prek: http://www.ess.gov.si/_files/7755/Analiza_Mladi_in_trg_dela_2015.pdf (24.marec 2016).

Priloge

Priloga A: Načrtovanje fokusne skupine

Pri načrtovanju empiričnega dela sem si pomagala s knjigama Klemenčič, Sonja, Hlebec, Valentina: Fokusne skupine kot metoda presojanja in razvijanja kakovosti izobraževanja. In Neuman Lawrence: Social research methods: Qualitative and quantitative approaches.

Časovni načrt izpeljave: petek, 5.6.2015

Kraj: Zagorje ob Savi, prostori Regionalnega centra Zagorje

Predviden čas za izdelavo fokusne skupine: 3 šolske ure, oz. cca 135 minut za razpravo in odmor

Priloga B: Vprašanja za izvedbo fokusne skupine:

ZAČETNA VPRAŠANJA

- Koliko časa ste že vpisani v program PUM?
- Kako dolgo se poznate med seboj (ste se poznali že pred PUM-om)?

UVODNA VPRAŠANJA

- Ali radi prihajate na PUM? Kako se počutite kot udeleženci?

PREHODNA VPRAŠANJA

- Kako ponavadi zgleda vaš dan na PUM-u?
- Katere dejavnosti ste imeli letos (in katere od njih so vam bile najbolj všeč + utemeljitev)

KLJUČNA VPRAŠANJA

- Kaj ste se na (omenjenih) delavnicah naučili? Kako menite, da vam bo dobljeno znanje koristilo?
- Kaj boste delali, ko zaključite program?
- Kako pridobljena znanja uporabljate v vsakodnevnih situacijah?

KONČNA VPRAŠANJA

- Ali bi program PUM priporočili kolegom?
- Kako bi jih povabili k sodelovanju?

Priloga C: Izvedba fokusne skupine

Datum izvedbe: petek, 5.6.2015

Čas izvedbe: 9.00 – 12.00

Čas odmora: 9.50 – 10.00; 10.00 – 10.50

Število udeležencev: 11

Opis udeležencev: 4 ženske in 7 moških. Dve dekleti sta šolo končali zaradi zgodnje nosečnosti, ostali za osip navajajo vzroke kot so pomanjkanje motivacije, nezanimive učne vsebine, slabe ocene, ki so bile pogosto posledica družinskih težav in ne napredovanje v višji letnik.

Fokusno skupino sem pripravila in izpeljala sama. Prevzela sem tudi vlogo moderatorke. Potek fokusne skupine in izjave udeležencev sem zapisovala, pri tem sem imela pomoč s strani mentorice PUM-a Zasavje Ide Smajlagič. Zavedam se, da bi dobila kvalitetnejše podatke, če bi skupinski intervju posnela in prepis kombinirala s sprotnimi zapiski, vendar so udeleženci izrazili željo, da se jih ne snema med pogovori. Njihovo željo sem spoštovala in ugotovila, da so bili potem bolj sproščeni in komunikativni. Ko sem odstranila diktafon, so se v pogovor bolj vključili tudi posamezniki, ki so prej potrebovali več spodbude za sodelovanje.